

ВЫКАРЫСТАННЕ ІНФАРМАЦЫЙНЫХ ТЭХНАЛОГІЙ ПРЫ ВЫВУЧЭННІ ТВОРЧАСЦІ ЯНКІ ЛУЧЫНЫ

Даследаванне шматмоўнай літаратуры Беларусі – адна з актуальных праблем сучаснага беларускага і ўвогуле славянскага літаратуразнаўства. Янка Лучына ўвайшоў у гісторыю трох культур: польскай, беларускай і рускай. У большай ступені пісьменнік карыстаўся польскай мовай, радзей – беларускай, і зусім няшмат твораў напісана ім па-руску. Я. Лучына вядомы як аўтар зборнікаў «Роезје» (1898) [1] і «Вязанка» (1903) [6].

Ідэйны змест творчасці Я. Лучыны датычыцца сацыяльных, грамадзянскіх, палітычных, этнічных, канфесійных, філасофскіх пытанняў. Дадзеныя праблемы не страцілі сваёй актуальнасці і цяпер.

Станаўленне новага грамадства характарызуецца інтэнсіўным ростам інвармацыі. Захоўванне інфармацыі ў папяровых варыянтах ускладняе эфектыўнасць працы з ёй. Вырашэнне гэтай праблемы ляжыць у аснове выкарыстання інфармацыйных тэхналогій (ІТ). У апошнія дзесяцігоддзі ўзрастае колькасць інфармацыі, якая існуе выключна ў электронным выглядзе. Таму развіццё ІТ з'яўляецца вельмі важнай задачай.

На дадзены момант у філалогіі праводзяцца даследаванні з выкарыстаннем ІТ. Аднак літаратуразнаўства, у адрозненні ад лінгвістыкі, мае меншую сувязь з камп'ютарнымі тэхналогіямі. Даследаванні ў галіне праблемна-тэматычнага поля, паэтыкі падаюцца амаль несумяшчальнымі з ІТ. На прыкладзе творчасці Я. Лучыны паспрабуем даказаць, што літаратуразнаўства таксама можа мець узаемадзеянне з камп'ютарнымі тэхналогіямі.

Актуальнасць работы заключаецца ў спробе асэнсаваць праблему выкарыстання ІТ пры вывучэнні шматмоўнай літаратуры Беларусі, і прапанаваць шэраг метадаў для вывучэння творчасці Я. Лучыны. Для гэтага неабходна прааналізаваць існуючыя сродкі вывучэння творчасці аўтара, вызначыць іх эфектыўнасць, выявіць найбольш праблемныя сферы ў галіне выкарыстання ІТ у літаратуразнаўстве і знайсці шляхі іх шырокага выкарыстання.

Навуковая навізна работы заключаецца ў тым, што ў ёй упершыню робіцца спроба міждысцыплінарнага даследавання, якое дазволіць акрэсліць перспектывы выкарыстання ІТ у літаратуразнаўстве, у прыватнасці пры вывучэнні творчасці Я. Лучыны.

У літаратуразнаўстве ІТ выкарыстоўваюцца не так шырока, як у лінгвістыцы. Прычынай гэтаму з'яўляюцца істотныя адрозненні літаратуразнаўчай і мовазнаўчай навукі. Нягледзячы тое, што ў абедзвюх навуках аб'ект вывучэння – тэкст, рознымі з'яўляюцца прадметы вывучэння. У літаратуразнаўстве ён часцей за ўсё абстрактны: тэматыка, праблематыка, ідэя, жанр, сістэма вобразаў і г. д. Прадмет мовазнаўства больш канкрэтны: структура слова, этымалогія, часціны мовы, лексіка, граматыка, сінтаксіс, частотнасць ужывання пэўных адзінак. Таму прадмет мовазнаўчай навукі прасцей прадстаўляць у электронным выглядзе і аналізаваць пры дапамозе камп'ютарных тэхналогій.

Аднак і ў літаратуразнаўстве ёсць сферы, у якіх найбольш мэтазгодна прымяняць інфармацыйныя тэхналогіі. Напрыклад, пры даследаванні вершавання на сучасным этапе выкарыстоўваюцца такія камп'ютарныя тэхналогіі, як *Дакладныя метады ў сучасным вершазнаўстве*, *Камп'ютарныя метады статыстычнага аналізу ў сучасным вершазнаўстве*. На дадзены момант існуе некалькі метадаў аналізу літаратурнага твора з выкарыстаннем ІТ, аўтарамі якіх з'яўляюцца М. А. Краснапёрава (Санкт-Пецярбург) [7]; кафедра гісторыі і тэорыі літаратуры Смаленскага дзяржаўнага ўніверсітэта: В. С. Баяўскі [2], Н. А. Сямёнава [2], І. В. Бахошка [2], Р. Я. Крысталінскі [2], І. В. Раманава [5], Т. А. Самойлава [5], В. А. Смагіна [5], Я. П. Ямельчанкаў [4], М. Н. Луферэнкаў [4], М. Л. Рагацкіна [4], Л. В. Паўлава [4], Я. Ю. Дваенка [8]; Б. І. Ярхо (Масква) [9].

Пры вывучэнні творчасці Я. Лучыны могуць быць выкарыстаны наступныя метады:

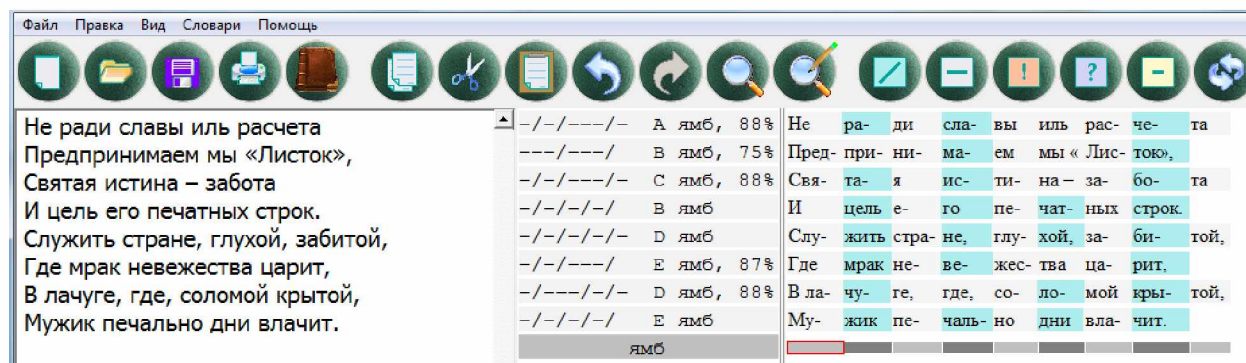
1) Існуюць Нацыянальны корпус польскай мовы (<http://nkjp.pl>), Беларускі N-корпус (<http://bnkorporus.info/korpusSearch.html>). У беларускі корпус уключаны пераклад польскамоўнай паэмы «Akwarelki myśliwskie» і верш «Роднай старонцы». Пашыраныя магчымасці пошуку назваляюць выбраць канкрэтнае слова або пэўную часціну мовы, якія выдзя-

Край го́жы, не́крану́ты быў пе́рада мно́ю,
Ча́рот бя́змежны, пу́шча з сі́няй глыбі́нёю,
Дзе хвой выно́сістых за́вершаны ста́жок,
Як гала́ву ... А побач кле́н раско́шны, дуб ста́ры, гарба́ты,
З разло́гаю суко́ў ма́гутных, ву́злаваты́х.
Падшы́та ўсе́ гу́стым ляшчы́ннікам, лазо́й,
Каб ... ў глыбі́ні схава́ць ля́снай.
Ці́хота... то́лькі дзя́тла стук за́ўзяты, бойкі́,
Ці́ крыкне па́пялі́стая ў спа́лоху со́йка ...

Малюнак 1

ляюцца ва ўсім тэксце (мал. 1). Такі пошук вельмі зручны, калі, напрыклад, даследчыку неабходна вызначыць ролю прыметнікаў (назоўнікаў, дзеясловаў і г.д.) у творы.

2) Пры аналізе вершаванага твора вельмі важным з’яўляецца аналіз паэтыкі. Выкарыстоўваючы ІТ, стала вельмі лёгка вызначыць памер верша. Польшкамоўныя вершы аналізуюцца ў праграме Metronom (<http://metronom.jtomaszewski.com/>), рускамоўныя – «Ритм во мне». У поле ўстаўляецца тэкст, праграма аўтаматычна растаўляе націскі. Часам сустракаецца пераакцэнтацыя, таму памер вылічваецца як сярэдняе арыфметычнае ва ўсіх радках (мал. 2).

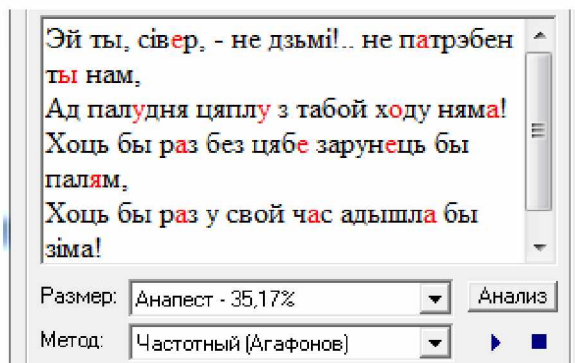
Малюнак 2

Пры аналізе польскамоўных вершаў акрамя памеру яшчэ вылічваецца колькасць стоп: напрыклад, у вершы «Dwie zorze» чаргуецца 3- і 4-стопны дактыль (мал. 3).

Znaleziono 7 wystąpień.		FOUND at 11	
Glikonej choriambiczny	2	Glikonej choriambiczny	
Tetrametr daktyliczny a posteriore	2	na górze kościółek stoi	
Asklepiadej mniejszy choriambiczny	1	+ - + uu + u+	
Wiersz alkmański	1	FOUND at 193	
Trymetr daktyliczny hiperkataktyczny	1	Tetrametr daktyliczny a posteriore	
		Maj ub rał zbo żem niwę rodzinną	
		+ - + - + - + -	
		FOUND at 313	
		Wiersz alkmański	
		Pier wszemi smugi błysła na	
		+ - + - + - + u u	
		FOUND at 0	
Trymetr daktyliczny hiperkataktyczny			
Hej! - tam na górze kościółek			
+ - + - + uu +			

Малюнак 3

Памер беларускамоўных вершаў можна вызначыць у праграме Nole (мал. 4). Адзіны недахоп прыведзеных праграм заключаецца ў тым, што яны не распазнаюць сілабічную і сілабатанічную сістэмы, таму часам памылкова вызначаюць памер верша, напісанага ў сілабічнай сістэме.

Малюнак 4

Праграма для аўтаматычнага аналізу рыфмы яшчэ знаходзіцца ў растрацоўцы. Камп'ютару складаней аналізаваць рыфму, чым іншыя кампаненты верша, бо рыфма залежыць не ад напісання слова, а ад яго гучання. На дадзены момант існуе праграма, якая дазваляе знайсці граматычныя рыфмы. *Граматычная рыфма* ўяўляе сабой сугучнасць слоў, якія стаяць у адной граматычнай форме.

Для аналізу польскамоўных вершаў можна выкарыстоўваюць праграму Morfeusz. Тэкст уводзіцца ў поле і праграма вызначае часціну мовы кожнага слова, яго склон, род, лік, час дзеяслова. Па выніках можна сцвярджаць наяднасць або адсутнасць граматычных рыфмаў. Напрыклад, у вершы «Maj», які складаецца з 16 радкоў, прысутнічае толькі адна пара граматычнай рыфмы (gaj-maj), таму можна сцвярджаць высокую мастацкую вартасць твора (мал. 5).

0	1	dni	dzień:s1	subst:pl:acc:m3	2	3	ból	boleć:v2	impt:sg:sec:imperf
			dzień:s1	subst:pl:gen:m3				ból	subst:sg:acc:m3
			dzień:s1	subst:pl:nom:m3				ból	subst:sg:nom:m3
			dzień:s1	subst:pl:voc:m3	3	4	gości	gościć	fin:sg:ter:imperf
1	2	lesie	las	subst:sg:loc:m3				gościa	subst:pl:gen:f
			las	subst:sg:voc:m3				gościa	subst:sg:dat:f
2	3	śni	śnić	fin:sg:ter:imperf				gościa	subst:sg:gen:f
3	4	chce	chcieć	fin:sg:ter:imperf				gościa	subst:sg:loc:f
4	5	się	się	qub				gość	subst:pl:acc:m1
0	1	gwar	gwar	subst:sg:acc:m3				gość	subst:pl:gen:m1
			gwar	subst:sg:nom:m3	0	1	gaj	gaić	impt:sg:sec:imperf
			gwara	subst:pl:gen:f				gaj	subst:sg:acc:m3
1	2	strzela	strzelać	fin:sg:ter:imperf				gaj	subst:sg:nom:m3
2	3	mar	mara	subst:pl:gen:f				gaja	subst:pl:gen:f
			mary:s2	subst:pl:gen:p3	1	2	zima	zimać	fin:sg:ter:perf
3	4	wesela	wesele	subst:pl:acc:n2				zima	subst:sg:nom:f
			wesele	subst:pl:nom:n2	2	3	maj	maić	impt:sg:sec:imperf
			wesele	subst:pl:voc:n2				maj	subst:sg:acc:m3
			wesele	subst:sg:gen:n2				maj	subst:sg:nom:m3
0	1	pól	pole	subst:pl:gen:n2	3	4	niema	niema	subst:sg:nom:f
1	2	żałości	żałość	subst:pl:acc:f				niema	subst:sg:voc:f
			żałość	subst:pl:gen:f				niemy:a	adj:sg:nom.voc:f:pos

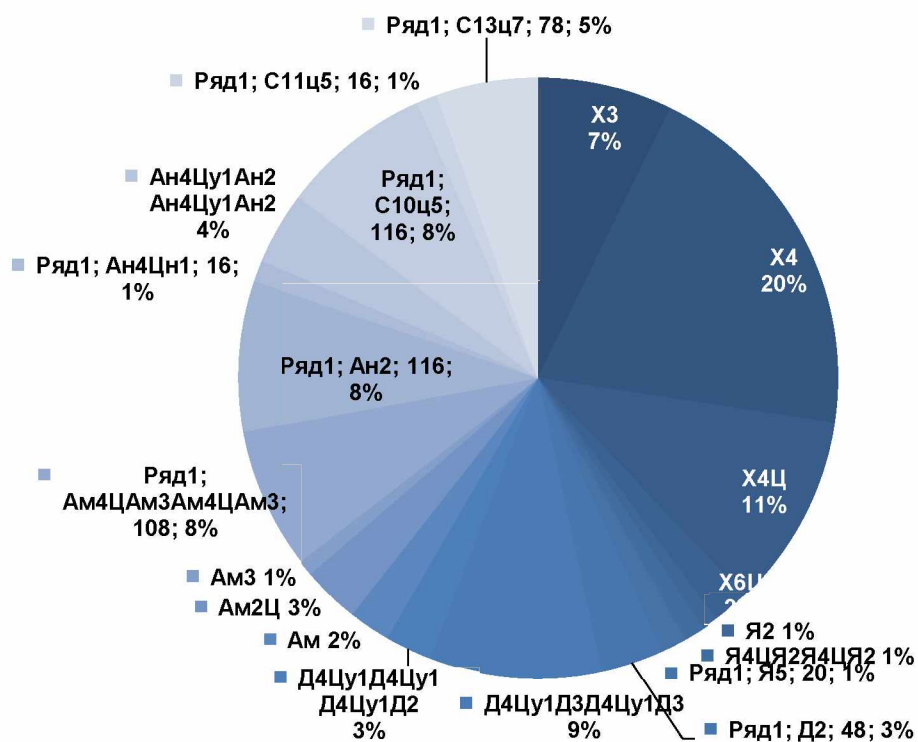
Малюнак 5

3) Пры вывучэнні творчасці Я. Лучыны было дапушчана некалькі тэксталагічных недакладнасцей. Напрыклад, вершы «Z dziejów życia i pieśni» і «Rozkosz natchnienia» лічыліся асобнымі тэкстамі, у выданнях твораў Я. Лучыны змяшчаюцца асобныя пераклады абодвух вершаў. Аднак верш «Rozkosz natchnienia» – гэта варыянт другой часткі верша «Z dziejów życia i pieśni». Верш «Rozkosz natchnienia» быў напісаны і надрукаваны раней, пасля чаго пісьменнік перапрацаваў яго, памяняў месцамі некаторыя строфы і дадаў да верша «Z dziejów życia i pieśni». Высветліць ступень падабенства тэкстаў можна ў праграме Shingles Expert, дзе пацвярджаецца падабенства абодвух тэкстаў, якое складае 42 %.

4) Актыўна распрацоўваецца кантэнт-аналіз. Ён уяўляе сабой падзел тэксту на пэўныя сэнсавыя часткі з мэтай выяўлення ключавых слоў у творы для іх далейшай інтэрпрэтацыі. Напрыклад, пры аналізе верша «Lirnik wioskowy» падаюцца наступныя ключавыя словы і іх частотнасць (табл.):

Слова	Частотнасць	Слова	Частотнасць	Слова	Частотнасць
lira	8	Śpiwna	3	serce	2
piosnka	8	Moja	3	zbudź	2
pieśnia	6	Gdzie	3	skonaj	2
graj	3	Lirnik	2	śpiewak	2

5) Пры афармленні вынікаў даследавання або абагульненні пэўнага матэрыялу мэтазгодна выкарыстоўваць наглядныя сродкі: табліцы, схемы, дыяграмы. У праграме Microsoft Office Excel можна стварыць дыяграму, у якой адлюстроўваюцца суадносіны паміж частотнасцю выкарыстання пэўных сістэмы вершавання і вершаваных памераў у паэзіі Я. Лучыны (мал. 6).

Малюнак 6

Такім чынам, дадзеная работа даказвае, што даследаванне творчасці Я. Лучыны можна паспяхова ажыццяўляць пры выкарыстанні існуючых інфармацыйных тэхналогій. Недахопам пры вывучэнні творчасці з дапамогай ІТ з'яўляецца недастаткова поўная распрацаванасць праграм, якія распазнаюць беларускамоўны тэкст.

На жаль, на дадзены момант адсутнічае ўніверсальны метада аналізу праблемна-тэматычнага поля і зместу мастацкага твора з выкарыстаннем інфармацыйных тэхналогій. Аднак пры дапамозе камп'ютарных тэхналогій можна вывучаць фармальны бок мастацкага твора: рыфму, рытм, вершаваны памер, строфіку, паэтычную лексіку, паэтычны сінтаксіс.

Перспектывы выкарыстання інфармацыйных тэхналогій у літэратуразнаўстве даволі шырокія, што відаць на прыкладзе вывучэння творчасці Я. Лучыны. Пры

ўмове далейшых узаемадзеянняў камп'ютарных тэхналогій з літаратурнаўствам магчымы новыя распрацоўкі, якія можна прымяняць для вывучэння мастацкіх твораў.

ЛІТАРАТУРА

1. Poezje Jana Niesluchowskiego. – Warszawa, 1898. – 156 s.
2. Баевский, В. С. Применение кластерного анализа для решения некоторых вопросов истории и теории литературы / В. С. Баевский [и др.] // Славянский стих: Лингвистическая и прикладная поэтика; под ред. М. Л. Гаспарова, А. В. Прохорова, Т. В. Скулачевой. – М. : Языки славянской культуры. – 2001. – С. 379–385.
3. Баевский, В. С. Лингвистические, математические, семиотические и компьютерные модели в истории и теории литературы // В. С. Баевский – Языки славянской культуры, М. – 2001. – 151 с.
4. Баевский, В. С. Структура онегинской строфы. К теории текста и гипертекста. Компьютерный анализ / В. С. Баевский [и др.] // Славянский стих: Лингвистическая и прикладная поэтика / под ред. М. Л. Гаспарова, А. В. Прохорова, Т. В. Скулачевой. – М. : Языки славянской культуры. – 2001. – С. 386–391.
5. Баевский, В. С. О мере близости частотных словарей русских поэтов XIX–XX вв. / В. С. Баевский [и др.] // Славянский стих: Лингвистическая и прикладная поэтика; под ред. М. Л. Гаспарова, А. В. Прохорова, Т. В. Скулачевой. – М. : Языки славянской культуры. – 2001. – С. 392–399.
6. Вязанка. – Пецябург. – 1903. – 24 с.
7. Красноперова, М. А. Грамматика и семантика ритмического текста в реконструктивном моделировании стихосложения (к постановке проблемы) / М. А. Красноперова // Славянский стих. VII: Лингвистика и структура стиха; под ред. М. Л. Гаспарова, Т. В. Скулачевой. – М. : Языки славянской культуры. – 2004. – С. 411–420.
8. Романова, И. В. Опыт применения компьютерной программы «Гипертекстовый поиск слов-спутников в художественном тексте» / И. В. Романова, Я. Ю. Двоенко // Международный научно-исследовательский журнал; под ред. А. В. Миллера. – Екатеринбург. – 2013, № 3. – С. 12–17.
9. Ярхо, Б. И. Методология точного литературоведения: Избранные труды по теории литературы / Б. И. Ярхо; изд. подгот. М. В. Акимова, И. А. Пильщиков, М. И. Шапир; под общей ред. М. И. Шапира. – М. : Языки славянских культур. – 2006. – 927 с.